

Borsos Balázs MTA levelező tagsági székfoglalója 2020. február 10. Laudáció

Tisztelt Elnökhelyettes Urak!

Tisztelt Osztályelnök Úr!

Kedves Hallgatóság!

Hölgyeim és Uraim!

A magyar néprajz művelői közül azok, akik több tudományterületen dolgoztak, legyen akár a néprajzzal rokontudomány, akár a néprajztól távol eső ágazat, csaknem mindenkor többlettel gyarapították szakunkat. Részint a tudományközi határok ismert inspiráló hatása, részint a korábban figyelmen kívül hagyott módszerek, szempontok alkalmazása adódik kiemelt magyarázatként. Egyúttal a sokoldalúságot és összetettséget fokozták és szélesítették a nyitottságot, amely kínálta a belépést újabb érdeklődőknek. Nemcsak a kezdetekben, a diszciplináris intézményesülés idején volt így, hanem utóbb is, amikor az már nem merült föl kérdésként, honnan érkezhetnének a jövő etnográfusai és folkloristái, mint a már korábban létező és tevékeny más tudományágazatokból.

Borsos Balázs a mai magyar néprajztudomány és antropológia egyik vezető alakja legelőbb geológus-geomorfológus oklevelet szerzett az ELTE TTK-án. Párhuzamosan folytatta tanulmányait a BTK-n, ahol etnográfus diplomát kapott. Csaknem egy évtizeddel később végzett a Színház és Filmművészeti Főiskolán, mint riport-, dokumentum-, ismeretterjesztő, multimédia, reklámfilm rendező. A természettudományi, a bölcsészettudományi továbbá a dokumentáló érdeklődés pályája során mind mostanáig kíséri. Sajátosan, egymást váltva, találkoztak és fonódtak össze a vizsgált tematikák, miközben hét önálló könyve és nagy számú tudományos dolgozata látott napvilágot. Kétségtelen azonban az etnográfus-antropológus hivatás a főszerepe. A következőkben időrendben követem az eddigi pályát, elsősorban könyvek megjelenését előtérbe állítva.

Nyilvánvalóan nem lesz mindenből több oldalú képzéssel kiemelkedő kutatói egyéniség. Az utak egyéniék és egyediek. A fiatal tudósjelölt fölkészülésének fontos állomásai voltak a tengerentúli terepmunkák 1984-86-ban Kelet-Afrikában, 1986-ban Kanadában. Ezek természetrajzi indíttatás mellett inspiráló etnológiai-antropológiai tapasztalatgyűjtéssel is jártak. Az afrikai kutató út ösztönzéséből született a megjelenések sorában első önálló könyve: „Szafari, a pále, pále. A gróf Teleki Samu vezette expedíció szerepe és jelentősége Kelet-Afrika néprajzi feltárásában /1887-1888/” (1998). A kötet egyúttal egyetemi afrikanisztikai óráiról is tanúskodik.

Borsos Balázst tanulmányai kezdete óta foglalkoztatta az ember és a természet viszonya. Hosszabb terepmunka, néprajzi gyűjtés és levéltári kutatások eredménye a „Három folyó között. A bodrogközi gazdálkodás alkalmazkodása a természeti viszonyokhoz a folyószabályozási munkák előtt és után /1840-1910/” (2000) Ez a mű a magyar néprajzban ismételen visszatérő hangsúlyos kérdésekre egyikére ad választ egy kistáj példáján. Nevezetesen az ipari forradalommal együtt járó vízrendezés hogyan és milyen mértékben alakította át a természeti környezettel együtt a paraszti életformát és gazdálkodást.

Borsos etnográfus diplomájával akadémiai kutatóintézetben helyezkedett el, de a felsőfokú oktatás különböző ágazataiban kezdetektől a legutóbb időkig csupán kisebb megszakításokkal részt vett és vesz. Főállása mellett 1993-ban a Miskolci Egyetem hívta meg félállásba antropológiai tárgyak oktatására. Itteni bő másfél évtizedes működése során a hazai felsőoktatásban úttörő munkát végzett. Magyarországon elsőként vezette be és formálta meg az ökológiai antropológia tantárgyat. Kidolgozta a szakképzés egységeit, módszertanát, segédanyagait. Korábbi cikkeiből, hallgatói jegyzetekből, tanítás során folyamatos tanulással született meg az „Elefánt a hídon. Gondolatok az ökológiai antropológiáról” c. kötet. Jóllehet a szerző próbának nevezi, amit nyomtatékosít, hogy kapcsolódó vitacikkkel együtt jelent meg, egyetemi tankönyvként használható. Borsos Balázs utóbb több egyetemen doktorképzésben is hirdetett a tematikából órákat. A furcsa cím – fölteszem, sokakban első hallásra vagy pillantásra etnológiai utalást jelez, de nem csak a kíváncsiságot kívánja fölkelteni az olvasóban, több ennél, a szerzőt foglalkoztató, általa felsőfokú tanulmányai során gyakorlatban megélt kérdés: a bölcsészet- és természettudományok közti lehetséges, ám kétségekkel kísért átjárás tartalmas metaforája.

Borsos közben kutatóintézeti feladatként újabb jelentős témán dolgozott, a magyar néprajzi kutatás egyik nagy múltú, a jelenben is releváns témaköréhez, a kultúra regionális tagolódásához kapcsolódott. Vizsgálatára a kultúra térbeli (földrajzi alapú) különbségeinek, mint fontos jellemzőknek a felismerése óta egymást követő nemzedékekből többen vállalkoztak. A téma materiális és szellemi értelemben tágas, szintézis alkotására kínálkozó kérdéskör, legyen a megválaszolása akár vázlatos, az ötleteket fölvető dolgozat, akár monografikus igényű kötet. A különböző szempont- rendszereket föl vállaló kutatások eredményei a kezdetek leíró szemléletét régen meghaladva, számos központi, kulcsfontosságú kérdésre szolgálnak feleletül, mint például művelődés és társadalom kapcsolata, a kultúra különböző szempontú strukturáltságának mibenléte, történeti kérdések, nem utolsósorban, de más aspektusból a magyar műveltség szomszédainkhoz való viszonya és a helye földrésznünk sokszínű kultúrájában.

A témakörben rejlő lehetőségek nemzetközi összevetésben is újdonságot jelentő kiaknázása Borsos Balázs két kötetben kiadott, csaknem ezer nyomtatott oldalt kitévő, magisztrális munkája: „A magyar népi kultúra regionális struktúrája” (2011). Ezzel a vállalkozással nyerte el az akadémia doktora címet és az Akadémiai díj kitüntetését. A Magyar Néprajzi Atlasz a magyar népi kultúra térbeli tagoltságát bemutató térképlapjait klaszteranalízis segítségével dolgozta föl és elemezte, végeredményképpen egy meglévő szintézisre alapozva, új szintézist alkotott meg. A NA térképlapjait új, ezen célra szerkesztett számítógépes program segítségével egymásra „vetítette”, azaz a jelenségeket nem önmagukban, hanem együttesen ragadta meg. Az így kialakult képet az NA kutatópontjainak összehasonlító statisztikai vizsgálatával és további kultúrtörténeti, földrajzi, dialektológiai stb. adatsorral, szemponttal kiegészítve a magyar népi kultúra térbeli struktúrájának minden eddiginél pontosabb, részletesebb képét rajzolta meg. Beleértve a nagyobb és kisebb kulturális régiók lokalizálását, mikrorégiók kikövetkeztetését is. Itt jegyzem meg, hogy néprajzi vizsgálatban a számítógépes munka ilyen nagyarányú és átfogó alkalmazására jelentékenyebb hazai példa még nem született.

Nem lehet túlhangsúlyozni annak jelentőségét, hogy a mű átdolgozott angol nyelvű változatban szintén napvilágot látott az elméleti fejezeteket és a legfontosabb eredményeket magába foglalva, „Regional Structure of Hungarian Folk Culture” címen a Münster – New York székhelyű Wachsmann kiadónál (2017).

Borsos Balázs nemcsak kutatásokban, hanem a tudományos közéletben és az MTA intézményi munkájában, tudományszervezési és irányítási, működésében sok éve vállal átlagon felüli szerepet. Számos testületi és bizottsági tagságot mellőzve csupán néhányat említek: MTA Néprajzi Bizottság elnöke, utóbb társelnöke, MTA Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsának tagja, az MTA BTK Néprajzi Intézetének majd jogutódának tudományos igazgató-helyettese, legújabbán az Akadémiát érő sajnálatos fordulattal összefüggésben Lovász László elnök úr bizalmából – tehát az Akadémia jelöltjeként - az ELKH irányító testületének a tagja. Rendszeresen részt vesz PhD, egyetemi habilitációs és akadémiai doktori eljárásokban, tudományos zsűrik munkájában.

A tudományos teljesítmény korántsem teljes értékelése után Borsos Balázs alkotó személyiségéhez tartozóan végül még megemlítem, hogy 28 tudományos-ismeretterjesztő és dokumentumfilmet jegyez, mint rendező és/vagy operatőr. Munkásságába szaktudományi, sőt szépirodalmi fordítások is bele tartoznak.

Az MTA méltán választotta levelező tagjai közé a 2019-i esztendőben Borsos Balázst.

Kósa László